

Skitse af en politisk teori om undtagelsestilstande

MIKKEL FLOHR

12. DECEMBER 2025

V I LEVER I EN PERIODE KARAKTERISERET AF KRISER, opbrud og omvæltninger. Og ekstraordinære omstændigheder fordrer, som bekendt, ekstraordinære tiltag. De sidste tre årtier har således været præget af flere og flere undtagelsestilstande. De er blevet erklæret som reaktion på den tilsyneladende endeløse serie af kriser, vi har oplevet. Serien startede med angrebet på World Trade Center den 11. september 2001 og fortsatte gennem den efterfølgende – tilsyneladende nærmest uendelige – krig mod terror. Sidenhen fulgte finanskrisen i 2008, Covid-19-pandemien og de mange forskellige krige, konflikter og andre kriser, der fulgte i kølvandet på dem, såvel som den konstant accelererende og eskalerende klimakrise og dens mange afledte effekter.¹

¶² Begrebet *undtagelsestilstand* betegner en regerings ret til midlertidigt at ophæve loven, borgerrettigheder og almindelige demokratiske procedurer og tage helt ekstraordinære midler i brug for at tackle en eksistentiel trussel eller krise. Det kan indbefatte alt fra at indføre udgangsforbud, indsætte militæret og regere ved dekret til betydeligt mindre iøjnefaldende tiltag såsom at overføre beslutningskompetencer fra folkevalgte forsamlinger til en krisestab eller embedsværket, fremskynde lovgivningsprocesser eller suspendere almindelige retsgarantier. De fleste stater har nogenlunde enslydende juridiske bestemmelser for undtagelsestilstande eller tilsvarende praksisser, selvom de ofte bruger forskellige betegnelser for dem såsom nødret, krigsretstilstand, belejringstilstand mv. Der gives sjældent præcise juridiske definitioner, da undtagelsestilstanden – per definition – befinder sig uden for lovens rammer og derfor er svær at forankre

juridisk.² Undtagelsestilstande er som sådan et paradoksalt juridisk fænomen, der befinder sig på kanten af loven. På den ene side er de ofte forankret i loven, på den anden side suspenderer de den og kan som sådan ikke anses for at være et entydigt juridisk fænomen.³

¶3 Undtagelsestilstande er ikke eksplicit nævnt i dansk lovgivning, men indgår alligevel i den på forskellige vis. Grundloven giver regeringen ret til at udstede midlertidig lovgivning når Folketinget ikke kan samles eller situationen er presserende. Lovgivningen må dog ikke stride mod grundloven og skal godkendes af Folketinget ved førstkommande lejlighed.⁴ Samtidig er de fleste jurister, der har beskæftiget sig med emnet, enige om, at der også eksisterer en implicit konstitutionel nødret hvorved en regering retmæssigt kan tilside-sætte grundloven i en nødsituation.⁵ Derudover eksisterer der også forskellige paragraffer i dansk lovgivning, der tilskriver regeringen særlige beføjelser “under krig eller andre ekstraordinære forhold”, og endelig er Danmark tiltrådt Den Europæiske Menneskerettigheds-konvention, som giver de underskrivende lande ret til at afvige fra selvsamme “under krig eller anden offentlige faretilstand, der truer nationens eksistens”.⁶

¶4 Undtagelsestilstande er voldsomme indgreb, der tilsidesætter og derved potentielt truer både demokratiske procedurer og retsstats-principper. Liberale demokratier har derfor traditionelt gjort alt hvad de kunne for at undgå at bruge dem, og de har kun brugt dem i de allerværste nødstilfælde og eksistentielle kriser. Derudover har de hovedsageligt været brugt af autoritære regimer.⁷ Men de konstante og vedvarende kriser over de seneste tre årtier er efterhånden begyndt at normalisere og legitimere brugen af dem i langt større udstrækning end vi har været vant til. Udviklingen kulminerede under Covid-19-pandemien, hvor regeringer jorden rundt erklærede undtagelsestilstande i et omfang, der aldrig tidligere er set i fredstid.⁸

Donald Trump var allerede i starten af sin nuværende præsidentperiode den præsident, der havde erklæret flest undtagelsestilstande i moderne US-Amerikansk historie.⁹ Når undtagelsestilstande begynder at blive normen på den måde, er det nødvendigt at gentænke dem helt grundlæggende, ikke blot på grund af deres stigende juridiske og politiske centralitet, men også fordi undtagelserne potentielt begynder at definere reglerne. Det gør det nødvendigt at formulere et nyt teoretisk apparat til at forstå undtagelsestilstandene, deres forskellige politiske former og dynamikker såvel som deres paradoksale forhold til det juridiske og politiske system.

¶5 I det følgende vil jeg starte med at opridse samtidige forståelser af undtagelsestilstande med særligt fokus på juristerne Hans Kelsen, Carl Schmitt og Giorgio Agambens indflydelsesrige fortolkninger. Derefter fokuserer jeg på Schmitt og formulerer en immanent kritik af hans (mislykkede) forsøg på at politisere undtagelsestilstanden. Jeg tager hans forudgående historiske arbejde som udgangspunkt for at differentiere tre forskellige typer undtagelsestilstand – den bemyndigede, den suveræne og den konstituerende – og diskuterer deres politiske dynamikker og implikationer. Denne taksonomi udgør en skitse til en ny politisk teori om undtagelsestilstande og deres forskellige politiske former og dynamikker samt konsekvenser for demokrati og retsstat.

¶6 Her er det relevant at bemærke, at jeg benytter begrebet *politisk* til at henvise til konflikter og andre dynamiske interaktioner mellem forskellige aktører og institutioner. Jeg henviser altså ikke til Schmitts senere begrebsliggørelse af det politiske, som udelukkende orienterer sig mod det politiske fællesskabs afgrænsning og potentielle konflikt med andre politiske fællesskaber (der reducerer det politiske til interstatslige forhold). Når jeg insisterer på behovet for en politisk teori om undtagelsestilstande, mener jeg altså en teori, der anerken-

der, kan differentiere og analysere disse forskellige politiske dynamikker såvel som deres konsekvenser og muligheder i stedet for at reducere dem til enten loven eller suverænenes afgørelse.¹⁰

Samtidige forståelser af undtagelsestilstanden

¶7 UNDTAGELSESTILSTANDENS PARADOKSALE FORHOLD TIL loven har medført, at mange jurister har ignoreret dem eller overladt dem til andre fag såsom statskundskab og sociologi.¹¹ Covid-19-pandemien gav anledning til adskillige empiriske undersøgelser af diverse undtagelsestilstande og deres politiske konsekvenser indenfor disse discipliner, men der har alligevel nærmest ikke været nogen nye teoretiske refleksioner.¹² De fleste politologer og sociologer trækker fortsat på teorier og begreber udviklet af juristerne Kelsen, Schmitt og Agamben. Men deres grundlæggende juridiske perspektiver på undtagelsestilstanden har på forskellig vis sløret dens forskellige politiske former, dynamikker og implikationer.

¶8 Den østrigske jurist og retsfilosof Hans Kelsen fortolkede undtagelsestilstanden som en del af det juridiske system og mente derfor også, at den principielt var underlagt loven. Han baserede sin argumentation på det, han kaldte "identitetstesen", som postulerede, at staten og det juridiske system var identiske. Tanken var, at en stat, der ikke handlede i overensstemmelse med loven, ikke fortjente at blive anerkendt som en stat, men rent teoretisk kunne det lige så vel betyde, at det – per definition – var umuligt for stater at handle uden for eller imod loven.¹³ Kelsens totalisering af loven var tænkt som en strategi, der skulle garantere retsstatsprincipper i forhold til undtagelsestilstande. Paradoksalt nok endte den imidlertid med at undergrave deres normative og praktiske relevans, idet enhver stats-

lig handling nødvendigvis måtte forstås som lovlig inden for denne teoretiske ramme.¹⁴

¶9 Den kontroversielle tyske jurist og retsfilosof Carl Schmitt¹⁵ kritiserede Kelsens forsøg på at underordne undtagelsestilstanden loven og identificerede i stedet undtagelsestilstanden som et udtryk for statens suveræne magt, der – ifølge ham – eksisterede og opererede uden for lovens rammer. Schmitt insisterede på, at undtagelsestilstanden ikke kunne kodificeres som lov eller begrænses juridisk. Undtagelsestilstanden var baseret på suverænens (typisk regeringens eller statsoverhovedets) uafhængige og grundlæggende vilkårlige beslutning om, hvornår en situation var kritisk nok til at retfærdiggøre tilsidesættelsen af loven for at tage alle virkemidler i brug for at løse den. Den slags situationer var – i sagens natur – undtagelser og kunne som sådan hverken forudses og kodificeres juridisk. Schmitt udvidede desuden undtagelsestilstanden til også at forklare lovens oprindelse. Han insisterede på, at en suveræn politisk beslutning gik forud for og definerede hele det juridiske system – undtagelsen, der definerede reglerne – og at denne konstituerende magt ikke kunne underlægges loven. Den suveræne magt fortsatte desuden med at eksistere side om side med loven og alle de institutioner, den affødte, som deres ekstra-juridiske garant, og kunne til en hver tid genaktiveres for at beskytte retsordenen, så snart suverænen skønnede, at det var nødvendigt. For Schmitt var undtagelsestilstanden ikke blot uden for loven – den udgjorde også lovens politiske grundlag. Det udgjorde en omvendt totalisering af det politiske i forhold til loven. Men Schmitts forståelse af det ‘politiske’ var imidlertid reduceret til suverænens almagt ift. både samfundet og loven.¹⁶

¶10 Schmitts totalisering af suverænmagten i og udenfor undtagelsestilstanden er siden blevet videreført af den italienske jurist og filosof Agamben, der har identificeret (og kritiseret) undtagelsestilstanden

som de vestlige liberale demokratiers grundlæggende form og logik.¹⁷ Både Schmitt og Agamben overser imidlertid de underliggende og meget forskelligartede politiske dynamikker, der kan udløse og forme ophævelser af retsordenen og demokratiske procedurer. De ender derfor, paradoksalt nok, med at afpolitisere dem ved at reducere dem til suveræns beslutning. De reducerer derved både loven og politik til et spørgsmål om tilsyneladende absolut autoritet. Resultatet er, at der ikke længere er tale om en egentlig *politisk* teori om undtagelsestilstande, men snarere en spejling af Kelsens rent formelle juridiske forståelse af den – blot vendt på hovedet. Hvor Kelsen reducerede undtagelsestilstanden til loven, reducerer Schmitt (og Agamben) den til suveræns ret til at bestemme over det politiske og juridiske system.¹⁸ Det udstiller det fortsatte behov for at udvikle en politisk teori om undtagelsestilstanden – altså en teori, som kan inddrage og forstå undtagelsestilstandenes forskellige politiske dynamikker, der former, begrænser og udfordrer både det juridiske system, demokratiet og statens suveræne magt. Det er netop, hvad jeg vil forsøge at skitsere i resten af teksten.

Undtagelsestilstandens historiske oprindelse og udvikling

¶ II SELVOM SCHMITTS INDFLYDELSERIGE TOLKNING AF UNDTAGELSESTILSTANDEN FØRST BLEV FORMULERET I *Politisk teologi* fra 1922, gennemgår han den historiske baggrund i sin forudgående bog *Diktaturet* fra 1921. Her sporer han undtagelsestilstandens rødder tilbage til Romerrigets *diktatur*, som dengang betegnede en særligt udpeget funktionær med et omfattende, men klart afgrænset mandat til at tackle en krise og genoprette *status quo ante* inden for et bestemt tidsrum (typisk seks måneder), hvorefter vedkommende blev holdt ansvarlig for deres embedsførelse. Begrebet 'diktator' refererede altså

ikke, som i dag, til en tyrann med uindskrænket personlig magt, men til en embedsmand med et ekstraordinært, men klart afgrænset mandat til at tackle en nødsituation og genetablere normaltilstanden, der var udpeget og blev holdt ansvarlig af en højere autoritet. Der var imidlertid en potentiel praktisk affinitet mellem diktaturet og tyranniet. Det illustreres af bl.a. Lucius Cornelius Sulla og Gaius Julius Cæsars diktaturer, der underminerede republikanske normer for diktatur for så vidt at de var ubegrænsede og blev brugt til at gennemføre omfattende reformer. Sulla erobrede Rom med militærmagt og fik derefter udnævnt sig selv til diktator uden nogen tidsmæssig begrænsning. Han forfulgte sine fjender og gennemførte et konservativt reformprogram, der begrænsede de lavere klassers indflydelse. Cæsar etablerede ligeledes kontrol med Rom ved hjælp af sine hære og blev derefter udnævnt til permanent diktator i 44 f.Kr. Dette embede blev imidlertid meget kortvarigt, da han blev myrdet senere samme år. Efterfølgende kollapsede republikken i en borgerkrig, der først sluttede, da Cæsars grandnevø og adopterede arving Octavian (senere kendt som Augustus) besejrede sine modstandere og blev Roms første kejser.¹⁹

¶₁₂ Den romerske institution overlevede imidlertid republikken og blev både brugt og videreudviklet efterfølgende. Schmitt beskrev denne institution som et “kommissarisk diktatur”, som han adskilte fra det moderne “suveræne diktatur”. Den kommissariske diktator er en embedsmand, der udpeges af suverænen (dvs. regeringen) til at løse en specifik krise og får en række klart definerede, men ekstraordinære beføjelser til det formål. Det begyndte imidlertid at ændre sig, hvilket bl.a. kom til udtryk omkring Den Franske Revolution, hvor det konstitutionelle monarki efter 1789 indførte militære undtagelsestilstande for at bekæmpe de oprørske masser. Den revolutionære regering, der overtog magten i 1792, videreførte denne logik i

kampen mod både den interne (franske) og eksterne (europæiske) reaktion. De revolutionære dannede en selvudpeget overgangskomiteé, der skulle sikre og gennemføre revolutionen. De besluttede selv, hvilke midler de fandt relevante og hvornår situationen var stabil nok til at genoptage normal regeringsførelse (det skete aldrig). Schmitt beskrev dette som et suverænt diktatur: det var ikke udpeget af en suveræn, der definerede og afgrænsede dets mandat, men var selvudpeget og definerede selv sit mandat – og var dermed i praksis suveræn.

- ¶13 Derudover insisterede Schmitt på, at selvom det suveræne diktator ofte var defineret og legitimeret i forhold til en stabil samfundsorden med normal regeringsførelse i overensstemmelse med gældende love, så var det ikke bundet til at genetablere den forudgående samfundsorden. Det kunne også sætte sig ud over den og potentielt selv udgøre en ny. Som sådan var det suveræne diktatur også en slags revolutionær eller konstituerende magt, der kunne grundlægge et helt nyt juridisk og politisk system, som det havde været intentionen under Den Franske Revolution.²⁰ Begrebet konstituerende magt blev formuleret af Abbe Emmanuel Sieyès i en lille pamflet fra 1789 med titlen *Hvad er tredjestanden?*²¹ Det betegner den grundlæggende (revolutionære) magt til at konstituere en ny juridisk og politisk orden, som Sieyès tilskrev det almindelige folk – i kontrast til kongen, kirken og adlen, der sad på magten i samfundet. Han mente imidlertid, at denne magt nødvendigvis måtte repræsenteres af en særlig forsamling. Derfor kunne Schmitt senere insistere på, at denne grundlæggende demokratiske magt altid var investeret i en eller anden form for repræsentation – som han identificerede med suverænen – med magt til at grundlægge og bestemme over retssystemet. På den måde fremhævede han lovens politiske grund-

lag i suverænenes beslutning om undtagelsestilstanden – forstået enten som grundlæggelsen af retsordenen eller dens ophævelse.²²

Reduktionen af undtagelsestilstanden til suverænenes afgørelse

¶¹⁴ SCHMITTS MEST KENDTE VÆRK OM UNDTAGELSESTILSTANDEN, *Politisk teologi*, som har haft enormt stor indflydelse på den senere litteratur, opgiver fuldstændig sondringen mellem kommissarisk og suverænt diktatur. Her definerer Schmitt undtagelsestilstanden i forhold til suverænmagten og skriver: “Suveræn er den, der træffer afgørelsen om undtagelsestilstanden”.²³ Det afgørende ved denne definition er, at der er tale om suverænenes *politiske* beslutning om, hvornår en situation eller trussel nødvendiggør tilsidesættelsen af loven og demokratiske procedurer, såvel som hvilke kræfter, der skal aktiveres for at overkomme den og hvor længe. Som sådan er undtagelsestilstand udtryk for suverænenes absolutte magt i forhold til alle andre institutioner, inklusive loven. Loven kan ikke begrænse suverænmagten, men er underlagt dens vilje og kan til enhver tid tilsidesættes. Schmitt insisterer på, at suverænmagten udgør lovens nødvendige politiske grundlag. Loven grundlægges nemlig gennem en suveræn beslutning, der tages i et juridisk tomrum og som etablerer de mest grundlæggende juridiske og politiske normer (f.eks. grundloven). Og denne magt forsvinder ikke med etableringen af den juridiske og politiske orden, men fortsætter med at understøtte og garantere den.

¶¹⁵ Schmitts politisering af loven gennem undtagelsestilstanden hviler på hans ahistoriske identifikation af konstituerende magt med en regerings beføjelser i undtagelsestilstanden. Den konstituerende magt er her forstået som den grundlæggende magt, der formulerer en grundlov og former og legitimerer hele det juridiske og politiske

system med en regerings (eller dens delegeredes) beføjelser i undtagelsestilstanden. Denne identifikation etablerer indirekte regeringen eller dens delegerede som almægtig i forhold til loven og alle demokratiske institutioner til enhver tid.²⁴

¶16 Den abrupte opløsning af skellet mellem de to typer undtagelsestilstand var motiveret af samtidige politiske hensyn. Den konservative Schmitt ønskede at understøtte og argumentere for rigspræsidentens suveræne ret til at erklære undtagelsestilstand og bruge statens ubegrænsede magt mod de revolutionære kræfter, der havde væltet kejserdømmet og truede den skrøbelige Weimarrepublik, selvom der kun var begrænset hjemmel i Weimarrepublikkens grundlovs paragraf 48. Ved at iscenesætte suverænen (altså præsidentens) egen autoritet som grundlovens nødvendige grundlag og garanti, kunne Schmitt argumentere for, at præsidentens autoritet var hævet over grundloven og havde ret til at bestemme over og tilsidesætte den på et principielt niveau uanset dens ordlyd.²⁵

¶17 Den 28. februar 1933 erklærede præsident Paul von Hindenburgs undtagelsestilstand i kølvandet på Rigsdagsbranden. Kort efter lykkedes det nazisterne at skaffe flertal i Rigsdagen for Bemyndigelsesloven, der gav Adolf Hitler næsten uindskrænket magt. Tilsammen udgjorde Undtagelsestilstandsforordningen og Bemyndigelsesloven det juridiske grundlag for det nationalsocialistiske diktatur, der afløste Weimarrepublikken. Agamben har påpeget, at Weimarrepublikkens forfatning faktisk aldrig blev sat ud af kraft og som sådan kan det såkaldte 'Tredje Rige' forstås som en tolvårig undtagelsestilstand²⁶ – om end Schmitts ophævelse af skellet mellem undtagelsestilstande og konstituerende magt udhuler betydningen af den karakteristik.²⁷

¶18 Schmitts identifikation af de forskellige slags undtagelsestilstande i *Politisk teologi* var ikke bare dybt problematisk *politisk*, men også

teoretisk problematisk. Den er endt med at hjem søge efterfølgende generationers forståelse af undtagelsestilstande, heriblandt Agambens indflydelsesrige arbejde. Netop den manglende evne til at skelne mellem forskellige typer undtagelsestilstand arvet fra Schmitt betød, at Agamben ikke kunne skelne mellem diverse europæiske regerings proportionelle og klart afgrænsede forsøg på at inddæmme og begrænse Covid-19-pandemien på den ene side og en autoritær og vedvarende magtovertagelse på den anden.²⁸ Det er også Schmitts ophævelse af skellet mellem undtagelsestilstand og konstituerende magt, der har ledt Agamben til at afvise hele den revolutionære tradition og muligheden for at bryde med den eksisterende samfundsorden som værende lige så autoritær og farlig som det, den kæmper mod. Det har malet ham op i et hjørne, han ikke kan undslippe, hvor al effektiv modstand mod undtagelsestilstandens autoriteter og voldelige dynamikker potentielt ender med at understøtte, gentage eller forstærke dem.²⁹

Bidrag til en politisk teori om undtagelsestilstande

¶19 MEN DER ER INGEN GRUND TIL AT ACCEPTERE SCHMITTS opportunistiske ophævelse af disse skel. I resten af teksten vil jeg i stedet forsøge at reintroducere og videreudvikle dem. Jeg starter med den *bemyndigede undtagelsestilstand*, som er synonym for Schmitts kommissariske diktatur. Den henviser til et mandat, som er bemyndiget af en anden, højere instans og giver en række ekstraordinære – men klart definerede, proportionelle og tidsbegrænsede – beføjelser til at tackle en nødsituation eller krise og derved genetablere betingelserne for normal regeringsførsel. Dette mandat er formelt set stadig underlagt den oprindelige bemyndigende instans og derved også under indirekte demokratisk kontrol. På den måde er den bemyndi-

gede undtagelsestilstand ikke identisk men alligevel kompatibel med det liberale demokrati og retsstaten, da der er tale om en midlertidig tilsidesættelse af disse institutioner for at bevare og videreføre dem i en situation, der skønnes at true dem eller samfundet i en sådan udstrækning, at de ikke kan beskyttes på anden vis. Undtagelsestilstanden er ekstraordinær og kan ikke nødvendigvis forudsiges eller sættes på juridisk formel, men den er bemyndiget af demokratisk valgte repræsentanter i overensstemmelse med loven og er som sådan – i hvert fald i princippet – stadig underlagt begge og legitimeret af dem. Et oplagt eksempel er de undtagelsestilstande, der blev erklæret i de europæiske lande ifm. den første bølge af Covid-19-pandemien, som generelt var juridiske afgrænsede og underlagt demokratisk kontrol og eksplicit blev erklæret for at sikre samfundet tilbagevenden til normaltilstanden hurtigst muligt med få undtagelser (særligt Ungarn).³⁰

¶²⁰ Det er imidlertid ikke uden risici at suspendere demokrati og retsstat, da det lige præcis er de instanser, der skal fungere som kontrolmekanismer. Situationen kompliceres yderligere når regeringer bemyndiger sig selv og derved kommer til at udøve ekstraordinær magt uden eksternt eller uafhængigt opsyn (medmindre der allerede eksisterer eller er udpeget andre kontrolinstanser). Der er et klart demokratisk og retsstatsmæssigt underskud i den bemyndigede undtagelsestilstand, der potentielt komplicerer kontrollen med den. Hvis undtagelsestilstanden ikke er klart nok afgrænset, og krisen for eksempel ikke synes at være drevet over, risikerer man, at undtagelsestilstanden bliver forlænget og antager en mere permanent og potentielt diktatorisk form – i ordets moderne betydning.

¶²¹ Den *suveræne undtagelsestilstand* er en selvstændig afart af den bemyndigede undtagelsestilstand, der har løsrevet sig fra sit oprindelige mandat og den autoritet, der bemyndigede det, for i stedet at

blive selvrefererende og permanent. Det helt centrale ved den suveræne undtagelsestilstand er at den er selvrefererende, selvom den ofte fortsætter med at definere og legitimere sig selv med henvisning til normaltilstanden. Derudover definerer den sit eget mandat – dets omfang, beføjelser og formål – og er som sådan i besiddelse af en potentielt fuldkommen ubegrænset suverænmagt. Den suveræne undtagelsestilstand opstår når den bemyndigede autoritet selv vil beslutte, hvornår opgaven er afsluttet eller hvilke midler, der er relevante, og dermed ikke længere anerkender den bemyndigende autoritet og det oprindelige mandats begrænsninger. Den kan også opstå i en mere selvrefererende proces såsom et kup, hvor en gruppe – ofte fra regeringen eller militæret – hævder en eller anden form for nødret på vegne af regeringen eller folket samtidig med, at de tilside-sætter deres autoritet til fordel for en selvrefererende og -fornyende undtagelsestilstand. De vedvarende undtagelsestilstande, der udgjorde den primære regeringsform i Egypten mellem 1967 og den egyptiske revolution i 2011 er oplagte eksempler.³¹

- ¶₂₂ Den suveræne undtagelsestilstand afbryder og opløser demokrati og retsstat og kommer de facto til at udgøre en anden autoritær regeringsform, selvom den ofte refererer tilbage til førnævnte normaltilstand som sin legitimation og sit grundlag. Den udgør typisk både hjemlen og motivationen for undtagelsestilstanden, selv når det i virkeligheden er denne undtagelsestilstand, der underminerer gene-tableringen af normaltilstanden. Den suveræne undtagelsestilstand legitimerer sig med henvisning til en tilbagevenden til normaltilstanden (*Status quo ante*) en dag og er på den måde ‘permanent midlertidig’ om man vil. Det er blandt andet det, der adskiller den fra den revolutionære, konstituerende magt, som markerer et opgør med et eksisterende politisk og juridisk system og etableringen af et helt nyt.

- ¶23 Her giver det nemlig mening at bevæge os ud over Schmitts historiske arbejde og differentiere de to førstnævnte undtagelsestilstande – altså den bemyndigede og den suveræne – fra en tredje slags: den *revolutionære, konstituerende magt*, selvom de selvfølgelig ofte har været tæt forbundne, for så vidt at de to førstnævnte er blevet mobiliseret både for og mod revolutioner, som eksemplet fra Den Franske Revolution illustrerer. Konstituerende magt betegner magten til at grundlægge eller konstituere en ny juridisk og politisk orden, der i moderne tider typisk tilskrives folket, men historisk også har været investeret i forskellige klasser, kongen eller Gud. I det følgende bruger jeg først og fremmest begrebet konstituerende magt som en strukturel kategori til at betegne den magt, der opløser en eksisterende juridisk og politisk orden og etablerer en ny.
- ¶24 Den politiske teoretiker Andreas Kalyvas forklarer, at begrebet er afledt af det latinske ord *constituere*, som er en kombination af præfikset *con-*, hvis primære betydninger er “med” og “sammen”, og udsagnsordet *statuere*, som stammer fra *stātūo*, der betyder “at få til at stå”, “at opstille”, “at konstruere”, “at placere”, “at rejse”, “at etablere”, “at skabe”. Konstituerende magt betegner altså den kollektive handling og autoritet, der grundlægger, skaber eller etablerer et fællesskab og dets politiske og juridiske form.³² Det adskiller sig fra den suveræne magt, der animerer de forudgående typer undtagelsestilstand. Suveræniteten betegner den øverste og koncentrerede magt til at befale inden for rammerne af en bestemt juridisk og politisk orden, mens den konstituerende magt betegner den magt, der grundlægger en sådan orden og suverænmagten.³³
- ¶25 Den konstituerende magt er grundlæggende revolutionær og ofte også proto-demokratisk. Den er revolutionær, fordi den sprænger det forudgående systems rammer og etablerer sig selv uden hensyn til dets politiske konventioner og juridiske normer. Den anerkender

ingen andre autoritet end sin egen, som investeres i etableringen af en ny juridisk og politisk orden (*qua* konstitution). Konstituerende magt er desuden proto-demokratisk i den helt basale forstand, at så store og grundlæggende forandringer i et samfund forudsætter en grad af folkelig accept, hvis ikke decideret støtte og opbakning. Konstituerende magt legitimerer sig da også typisk med henvisning til folket. Derudover antager den i moderne tider oftest den proto-demokratiske form af en valgt konstituerende forsamling, der understøttes af folkeafstemninger, selvom processen lige så vel kan antage autoritære former. Konstituerende magt kan også udøves af en enevældige hersker, en militærjunta, et parti eller en karismatisk leder (der imidlertid ofte vil hævde at handle på vegne af folket eller, som minimum, i dets interesse). Her er det i øvrigt relevant at huske på, at resultaterne af den konstituerende magt, dvs. den nye juridiske og politiske orden, som den grundlægger, er relativt uafhængige af den forudgående proces' form, og som sådan er den konstituerende magts forhold til demokrati grundlæggende ubestemmeligt.

- ¶26 Den konstituerende magt adskiller sig desuden fra de andre typer undtagelsestilstand for så vidt at den kun udgør en undtagelse set udefra og/eller i retrospekt. Selvom konstituerende magt fra et juridisk perspektiv måske kan fremstå som en undtagelse fra loven, fordi det i sig selv forudsætter loven, er det ikke tilfældet her, for den konstituerende magt opløser den foregående politiske og juridiske orden. Den bemyndigede og den suveræne undtagelsestilstand er hver især ophævelser af loven og normaltilstanden (med reference til selvsamme) og kan kun tænkes i forhold til loven. Den konstituerende magt er derimod den selv-legitimerende (revolutionære) politiske konstitution af et nyt juridisk og politisk system. Den konstituerende magt opererer per definition i et juridisk tomrum – uafhængigt af den forudgående orden – og udgør derfor ikke en undtagelse fra det.

¶27 Den suveræne undtagelsestilstand tenderer selvfølgelig også til en grundlæggende ændring af regeringsformen, men den definerer sig fortsat som en undtagelse i forhold til det forudgående samfundssystem og peger ikke ud over sig selv på samme måde som den revolutionære konstituerende magt, der eksplicit orienterer sig mod etableringen af en helt ny samfundsorden. Det er sammenfattet i følgende skema:

TYPE UNDTAGELSESTILSTAND	POLITISK DYNAMIK	FORHOLD TIL DEMOKRATI	FORHOLD TIL RETSSTAT
BEMYNDIGET	Midlertidig, proportionel og klart afgrænset ophævelse af lov og demokratiske procedurer; mandat delegeret fra højere instans med det formål at genetablere normaltilstand.	Delvist kompatibel; ophæver midlertidigt demokratiske procedurer, men er indirekte underlagt demokratisk kontrol via bemyndigende instans, afgrænsning og mål (som er at genetablere normaltilstand).	Midlertidig ophævelse af loven, men med hjemmel i selvsamme og med det erklærede formål at bevare retsstaten.
SUVERÆN	Løsrevet fra det oprindelige mandat; selvdefinerende og potentielt permanent, men legitimerer sig fortsat med henvisning til normaltilstanden selvom den selv afbryder den.	Uforenelig – opløser eller omgår demokratiske institutioner (typisk autoritær), men henviser stadig til dem.	Ophæver <i>de facto</i> retsstaten; regeringsformen bliver undtagelsen selv, men med reference til normaltilstanden.
KONSTITUERENDE	Selvlegitimerende magt til at grundlægge en ny politisk og juridisk orden.	Ubestemmelig, ofte er den konstitutive proces protodemokratisk (ikke nødvendigvis dog), men resultaterne er imidlertid relativt uafhængige og kan ikke forudbestemmes som sådan.	Overskrider og opløser den eksisterende retsorden for at etablere en helt ny.

- ¶28 Skemaet sammenfatter de tre forskellige former for undtagelsestilstand, som jeg har differentieret gennem min immanente kritik af Schmitts politisering af undtagelsestilstanden, og det fremhæver deres distinkte politiske dynamikker samt divergerende relationer til demokrati og retsstat. Den bemyndigede undtagelsestilstand kan i princippet fungere som et ekstraordinært og midlertidigt krisehåndteringsredskab, der skal beskytte demokrati og retsstat; den suveræne udgør en selvrefererende og autoritær magtform, der underminerer dem; mens den konstituerende bryder radikalt med den eksisterende orden og grundlægger en helt ny. Taksonomien understreger, at undtagelsestilstande ikke udgør et samlet fænomen, men må forstås som forskellige politiske former med vidt forskellige logikker og konsekvenser. Det er afgørende at have de teoretiske redskaber til at skelne mellem dem og forstå deres distinkte dynamikker i en tid præget af konstante kriser og tilbagevendende undtagelsestilstande, der i stigende grad definerer normaltilstanden.
- ¶29 Selvom der er afgørende forskelle på de forskellige politiske former for undtagelsestilstand og deres implikationer for demokrati og retsstat, er de også nært forbundne og kan forandre sig fra en form til en anden. Den bemyndigede undtagelsestilstand er defineret som midlertidig og proportionel, men den rummer alligevel en iboende risiko for at udvikle sig i en suveræn retning, hvis krisen trækker ud eller den delegerede myndighed nægter at opgive sine ekstraordinære beføjelser eller udvider dem, kan en ellers afgrænset suspension af loven udvikle sig til et selvrefererende mandat. Det er særligt farligt for så vidt at den bemyndigede undtagelsestilstand suspenderer netop de kontrolmekanismer, der skulle begrænse den. Grænsen mellem en lovlig og demokratisk sanktioneret suspension af demokrati og retsstat og en autoritær normalisering af selvsamme undtagelsestilstand som en permanent regeringsform er med andre ord skrøbe-

lig, som Weimarrepublikkens skæbne illustrerer. Mekanismer, der er skabt for at sikre demokrati og retsstat, kan således også gå hen og være med til at underminere dem.

¶30 Den suveræne undtagelsestilstand kan afsluttes ved at underlægge sig forudgående demokratiske eller forfatningsmæssige autoriteter eller den kan udvikle sig til et konstituerende øjeblik. De fleste suveræne undtagelser legitimerer sig med henvisning til en (oftest rent hypotetisk) tilbagevenden til normaltilstanden, men nogle kan finde på at bevæge sig endegyldigt ud over den. De gør normaltilstandens (påståede) strukturelle begrænsninger og modsætninger ansvarlige for dens ustabilitet, og dermed legitimerer de en grundlæggende revision af den eller en helt ny grundlov. I så fald bliver den suveræne undtagelsestilstand i stedet konstitutiv. Alternativt kan en suveræn undtagelsestilstand risikere at fremprovokere en folkelig modreaktion, der ender med at styrte diktaturet og enten vender tilbage til normaltilstanden eller leder til en konstituerende undtagelsestilstand.

¶31 Selv en demokratisk, revolutionær og konstituerende magt kan ende med at erklære en delegeret undtagelsestilstand for at forsvare sig mod en intern eller ekstern reaktion, men den er ekstra sårbar ift. suveræne udviklinger for så vidt at den konstitutionelle orden, den skal forsvare, ikke er veletableret. Derudover kan revolutioner potentielt kapes af en fraktion, et parti eller en karismatisk leder, der alene hævder at repræsentere folkets vilje. Sådanne transformationer af konstituerende bevægelser til autoritære regimer understreger, hvor porøse og ustabile undtagelsestilstande er: I det øjeblik, man suspenderer normale demokratiske procedurer og retsstatsprincipper, kan tingene hurtigt ændre sig og undtagelsestilstande kan glide over i hinanden. Hver undtagelsestilstand kan forandre sig til de andre – såvel som til mere “normale” regeringsformer – og udfaldet

afhænger af de konkrete politiske dynamikker og styrkeforhold i den konkrete situation. Det er netop derfor, der er behov for en politisk teori om undtagelsestilstande, som kan skelne mellem deres forskellige politiske former og analysere deres specifikke dynamikker og konsekvenser i stedet for – som hidtidige teorier – at reducere dem til ét og samme fænomen. At kunne skelne mellem de forskellige politiske former for undtagelsestilstand, deres dynamikker og implikationer for demokrati og retsstat, er afgørende i en tid præget af stadig flere kriser og undtagelsestilstande, der i stigende grad er med til at definere normaltilstanden.

Noter

1. Om krisebegrebet, se bl.a. Mikkel Flohr, "The Politics of 'Crisis' in Historical Perspective", *Age of Revolutions*, 9. juni 2025, <https://ageofrevolutions.com/2025/06/09/the-politics-of-crisis-in-historical-perspective/>; Reinhart Koselleck, "Crisis", *Journal of the History of Ideas* 67, nr. 2 (2006): 357–400; Ville Lähde, "The Polycrisis", *Aeon*, 17. august 2023, <https://aeon.co/essays/the-case-for-polycrisis-as-a-keyword-of-our-interconnected-times>.
2. En nyere undersøgelse viser, at over 90% af gældende forfatninger indeholder bestemmelser om undtagelsestilstande. The Constitute Project giver et godt overblik over deres indhold. Se Tom Ginsburg & Mila Versteeg, "The Bound Executive: Emergency Powers During the Pandemic", *Virginia Public Law and Legal Theory Research Paper* 747 (2020), 14; "Emergency Measures Currently in Effect", *The Constitute Project*, https://constituteproject.org/constitutions?lang=en&key=em&status=in_force.
3. Andrej Zwitter, "The Rule of Law in Times of Crisis: A Legal Theory on the State of Emergency in the Liberal Democracy", *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 98, nr. 1 (2012): 96–98; Bryan Rooney, "Emergency Powers in Democratic States: Introducing the Democracy Emergency Powers Dataset", *Research and Politics* 6, nr. 4 (2019): 1–7; Oren Gross & Fionnuala Aoláin, *Law in Times of Crisis: Emergency Powers in Theory and Practice* (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 5–6; Giorgio Agamben, *Homo sacer. Den suveræne magt og det nøgne liv* (Aarhus: Klim, 2016), 29–80. Se desuden også Mikkel Flohr, "Securitization (Copenhagen School)", *Critical Legal Thinking*, 31. marts 2025, <https://criticallegalthinking.com/2025/03/31/key-concept-securitization-copenhagen-school/>.

4. "Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1953" i Danske Forfatningslove 1665–1953, red. Jens Himmelstrup and Jens Møller (Schultz Forlag, 1958), 181 (§ 23). At der ikke er eksplicit hjemmel i Grundloven til at ophæve dens bestemmelser er ikke det samme som et forbud, som Rasmus Grønved Nielsen har vist med reference til diskussioner på Den Grundlovgivende Forsamling, såvel som senere juridiske fortolkninger. Se Rasmus Grønved Nielsen, " 'Staten er det blivende': Troels G. Jørgensen og konstitutionel nødret", *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 136, nr. 2–3 (2023): 265–272.
5. Nielsen, " 'Staten er det blivende,' " 267–272; se desuden Jens Peter Christensen, Jørgen Albæk Jensen & Michael Hansen Jensen, *Dansk Statsret* (3. udg.) (København: DJØF, 2020), 34ff.
6. "Lov om forsvarets formål, opgaver og organisation m.v.", *Retsinformation*, 27 februar 2001, § 17 stk. 1, <https://www.retsinformation.dk/eli/lt/2001/122>; "Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005)", *Council of Europe* 1. august 2021, 5 (artikel 15), <https://rm.coe.int/1680a2353d> (egen oversættelse).
7. Bemærk imidlertid, at mange liberale demokratier konsekvent benyttede undtagelsestilstande som en almindelig del af deres koloniale administration. Se bl.a. John Reynolds, *Empire, Emergency and International Law* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017); Nasser Hussain, *The Jurisprudence of Emergency: Colonialism and the Rule of Law* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003); Achille Mbembe, *Necropolitics* (Durham: Duke University Press, 2019); Noura Erakat, *Justice for Some: Law and the Question of Palestine* (Stanford: Stanford University Press, 2019).
8. Sheila Jasanoff & Stephen Hilgartner, "A Stress Test for Politics: Insights from the Comparative Covid Response Project (CompCoRe) 2020", *Verfassungsblog*, 2020, <https://verfassungsblog.de/a-stress-test-for-politics-insights-from-the-comparative-covid-response-project-compcore-2020/>; Jose Antonio Cheibub, Ji Yeon Hong & Adam Przeworski, "Rights and Deaths: Government Reactions to the Pandemic" (working paper), SSRN, 2020; se også Matthias Lemke, "Demokratie im Ausnahmezustand. Wie Regierungen ihre Macht ausweiten" (Frankfurt am Main: Campus Verlag, 2017).
9. Zachary Basu, "Trump's United States of Emergency", *Axios*, 18. april, 2025, <https://www.axios.com/2025/04/18/trump-national-emergency-declarations>.
10. Carl Schmitt, *Det politiske begreb* (København: Hans Reitzel, 2002)/Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen* (Berlin: Duncker & Humblot, 1979).
11. Se Giorgio Agamben, *Undtagelsestilstand* (Aarhus: Philosophia, 2009), 25.

12. Se f.eks. Jose Antonio Cheibub, Ji Yeon Hong & Adam Przeworski, "Rights and Deaths: Government Reactions to the Pandemic", working paper, SSRN, 2020, <http://ssrn.com/abstract=3645410>; Thomas Hale, Jessica Anania, Noam Angrist, Thomas Bobby, Emily Cameron-Blake, Martina Di Folco, Lucy Ellen, Rafael Goldszmidt, Laura Hallas, Beatriz Kira, Maria Luciano, Saptarshi Majumdar, Radhika Nagesh, Anna Petherick, Toby Phillips, Helen Tatlow, Samuel Webster, Andrew Wood & Yuxi Zhang, "Variation in Government Responses to COVID-19 (Version 12.0)", *Blavatnik School of Government Working Paper*, 2021, <http://www.bsg.ox.ac.uk/covidtracker>; Sheila Jasanoff, Stephen Hilgartner, Wilmot James & Lyal White, *Learning from Covid-19: A 23-Nation Comparative Study of COVID-19 Response, with Lessons for the Future of Public Health* (Cambridge, Mass.: John F. Kennedy School of Government, Harvard University, 2021); Amanda Edgell, Jean Lachapelle, Anna Lührmann & Seraphine Maerz, "Pandemic Backsliding: Violations of Democratic Standards during Covid-19", *Social Science & Medicine* 285 (2021): 1–10.
13. Hans Kelsen, "God and the State", i *Essays in Legal and Moral Philosophy*, red. Ota Weinberger (Boston: Reidel, 1973), 70–81; Hans Kelsen, *Pure Theory of Law* (Berkeley: University of California Press, 2005), 279–319, 348–56; Andrej Zwitter, "The Rule of Law in Times of Crisis: A Legal Theory on the State of Emergency in the Liberal Democracy", *Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie* 98, nr. 1 (2012): 95–111.
14. F.eks. Kelsen, *Pure Theory of Law*, 302–5.
15. Schmitt anses for at være kontroversiel, fordi han meldte sig ind i det Nationalsocialistiske Arbejderparti i april 1933 og hurtigt steg i graderne og blev "det Tredje Riges kronjurist" (om end hans personlige indflydelse faldt efter 1936 på grund af interne magtkampe). I efterkrigstiden nægtede han at tage afstand fra det nationalsocialistiske diktatur og hans rolle i det. Se blandt andet Reinhard Mehring, *Carl Schmitt: A Biography* (Cambridge: Polity Press, 2014); Gopal Balakrishnan, *The Enemy: An Intellectual Portrait of Carl Schmitt* (London: Verso, 2000).
16. Carl Schmitt, *Politiisk teologi: Fire kapitler om suverænitetslæren*, i *Politiisk teologi og Romersk katolicisme og politisk form* (København: Informations Forlag, 2009), 25–52/Carl Schmitt, *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität* (Berlin: Duncker & Humblot, 1993), 11–40; Carl Schmitt, *Verfassungslehre* (Berlin: Duncker & Humblot, 2010); Schmitt, *Det politiske begreb*/Schmitt, *Begriff des Politischen*; se også Mikkel Flohr, "Political Theology: Origins, Concepts, and Contradictions", *Theory, Culture & Society* 42, nr. 4 (2025): 49–50.

17. Giorgio Agamben, *Homo sacer. Den suveræne magt og det nøgne liv* (Aarhus: Klim, 2016), 29–80; Giorgio Agamben, *Undtagelsestilstand* (Aarhus: Philosophia, 2009); Giorgio Agamben, *Brugen af kroppen* (København: THP, 2019), 386–410. Agamben accepterer Schmitts fortolkning af undtagelsestilstanden som en korrekt udlægning af det dominerende samtidige regeringsparadigme, men forholder sig betydeligt mere kritisk overfor det. Derudover supplerer han Schmitts analyse med en insisteren på, at undtagelsestilstanden opererer gennem suverænmagts konstante produktion af “nøgent liv”, hvilket er hans betegnelse for mennesker, der udelukkes fra lovens beskyttelse gennem loven og derved står ubeskyttede over for suveræns vold. Sidstnævnte er imidlertid ikke relevante ift. mit overordnede argument i denne artikel og vil derfor blive tilsidesat i det følgende.
18. Benno Teschke, “Fatal Attraction: A Critique of Carl Schmitt’s International Political and Legal Theory”, *International Theory* 3, nr. 2 (2011), 213; Mikkel Flohr, “Stasis: Civil War, Revolution and Destitution in Giorgio Agamben’s *Homo Sacer*-series”, *Parrhesia* 37 (2023): 177–81; Flohr, “Political Theology”, 49–50; se også Flohr, “Securitization”.
19. Carl Schmitt, *Die Diktatur: Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf* (Berlin: Duncker & Humblot, 2023), 1–41; se også Claude Nicolet, “Dictatorship in Rome”, i *Dictatorship in History and Theory. Bonapartism, Caesarism, and Totalitarianism*, red. Peter Baehr & Melvin Richter (Cambridge: Cambridge University Press, 2004): 263–78; Wilfried Nippel, “Emergency Powers in the Roman Republic”, i *La théorie politico-constitutionnelle du gouvernement d’exception*, red. Pasquale Pasquino & Bernard Manin (Paris: Les Cahiers du CREA, 2000): 5–23; Ernst Nolte, “Diktatur”, i *Geschichtliche Grundbegriffe: Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Band 1: A–D*, red. Reinhart Koselleck & Christian Meier (Stuttgart: Klett-Cotta, 1972): 900–24; Melvin Richter, “A Family of Political Concepts: Tyranny, Despotism, Bonapartism, Caesarism, Dictatorship, 1750–1917”, *European Journal of Political Theory* 4, nr. 3 (2005): 221–248; Andrew Arato, “Conceptual History of Dictatorship (and Its Rivals)”, i *Critical Theory and Democracy: Civil Society, Dictatorship, and Constitutionalism in Andrew Arato’s Democratic Theory*, red. Enrique Peruzzotti & Martín Plot (Abingdon: Routledge, 2013), 208–280; Andreas Kalyvas, “The Tyranny of Dictatorship: When the Greek Tyrant Met the Roman Dictator”, *Political Theory* 35, nr. 4 (2007): 412–442.
20. Schmitt, *Die Diktatur*, 119, 127–67.
21. Se bl.a. Abbé Emmanuel Sieyès, “Hvad er tredjestanden?”, i *Den Franske Revolution*, red. Mikkel Thorup, Bertel Nygaard, Jonas Ross Kjærgaard, Nicolai von Eggers & Mathias Hein Jessen (Aarhus: Slagmark, 2015), 65–69; Nicolai von Eggers, “Towards a Materialist Conception of Constituent Power: Reinterpreting the Constitutional Theory of Sieyès”, *History of Political Thought* 39, nr. 2 (2018): 325–56; Lucia Rubinelli, *Constituent Power: A History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

22. Schmitt, *Die Diktatur*, 137–49; Schmitt, *Verfassungslehre*, 75–87.
23. Schmitt, *Politišk teologi*, 25/Schmitt, *Politische Theologie*, 13.
24. Schmitt, *Politišk teologi*/Schmitt, *Politische Theologie*; Schmitt, *Verfassungslehre*, 75–87; se også Lucia Rubinelli, *Constituent Power: A History* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020), 103–40; Richard Wolin, “Carl Schmitt, Political Existentialism, and the Total State”, *Theory and Society* 19 (1990), 397, 400; Mark Neocleous, “Carl Schmitt and the State of Emergency”, *Cardozo Law Review* 21 (1996); Hermann Heller, *Sovereignty: A Contribution to the Theory of Public and International Law* (Oxford: Oxford University Press, 2019), 101–3.
25. Schmitt forsøgte imidlertid også at argumentere for præsidentens ret til at erklære undtagelsestilstand efter forgodtbefindende ifølge grundlovens paragraf 48. Carl Schmitt, “Anhang: Die Diktatur des Reichspräsidenten nach Artikel 48 der Weimarer Verfassung”, i *Die Diktatur: Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf* (Berlin: Duncker & Humblot, 2023): 217–261.
26. Agamben, *Undtagelsestilstand*, 26; se også Peter Caldwell, “National Socialism and Constitutional Law: Carl Schmitt, Otto Koellreutter and the Debate over the Nature of the Nazi State, 1933–1937”, *Cardozo Law Review* 16 (1994), 399, 407. Bemærk at flere forudgående regeringer også forsøgte at styre Weimarrepublikken gennem undtagelsestilstande og nødforordninger. Agamben, *Undtagelsestilstand*, 42–43.
27. Schmitt insisterede paradoksalt nok selv på, at der var tale om en helt ny konstitutionel orden senere på året. Se Carl Schmitt, *Staat, Bewegung, Volk: Die Dreigliederung der politischen Einheit*, i *Gesammelte Schriften 1933–1936 mit ergänzenden Beiträgen aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs* (Berlin: Duncker & Humblot, 2021), 76–115.
28. Se Giorgio Agamben, *A che punto siamo? L'epidemia come politica* (Macerata: Quodlibet, 2020); Mikkel Flohr, “Sovereignty, State of Exception, and the Politics of the Pandemic: Where is Agamben Now?”, *Thesis Eleven* 190, nr. 1 (2025): 106–117.
29. Se bl.a. Flohr, “Stasis”, 173–206; Mikkel Flohr, “Borgerkrig fra Athen til Auschwitz: Et essay om de politiske (u-)muligheder i Agambens tænkning”, *Slagmark – Tidskrift for idéhistorie* 72 (2015): 41–43.
30. Se Maria Diaz Crego & Silvia Kotanidis, *States of Emergency in Response to the Coronavirus Crisis: Normative Response and Parliamentary Oversight in EU Member States During the First Wave of the Pandemic* (Bruxelles: European Parliamentary Research Service, 2020).

31. Se Lucia Ardovalini, "Institutionalizing Authoritarianism: Egypt, Al Sisi, and the State of Exception", i *States of Exception or Exceptional States: Law, Politics and Giorgio Agamben in the Middle East*, red. Sanaa Al Sarghali, Adel Ruished & Simon Mabon, 75–94 (I.B. Tauris, 2022); Sadiq Reza, "Endless Emergency: The Case of Egypt", *New Criminal Law Review* 10, nr. 4 (2007): 532–553. Præsident Abdel Fattah al-Sisi erklærede endnu en gang undtagelsestilstand i 2017, som blev forlænget løbende frem til oktober 2021, mens mange af de nødretslige beføjelser blev overført til almindelig lovgivning. Se Ardovalini, "Institutionalizing Authoritarianism"; Human Rights Watch, "Egypt: Ending State of Emergency a Start but Insufficient", 26. oktober 2021, <https://www.hrw.org/news/2021/10/26/egypt-ending-state-emergency-start-insufficient>.
32. Andreas Kalyvas, "Democracy, Popular Sovereignty and the Constituent Power", *Constellations* 12, nr. 2 (2005), 235; Andreas Kalyvas, "Constituent Power", i *Political Concepts: A Critical Lexicon*, red. J. M. Bernstein (New York: Fordham University Press, 2018), 90–91.
33. Kalyvas, "Democracy", 226–29; Kalyvas, "Constituent Power", 88–90.